

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI
Yüksek Lisans Tezi

**TEZYİNİ KOMPOZİSYONLARDA
DESEN ÇİZİM AŞAMALARININ
“ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK” İLE SUNULMASI**

Hazırlayan
Hatice Aygün SELVİTOPU

Danışman
Prof. Aynur MAKTAL

İzmir / 2024

YEMİN METNİ

Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı “ Yüksek Lisans” “tezi” olarak sunduğum “ TEZYİNİ KOMPOZİSYONLARDA DESEN ÇİZİM AŞAMALARININ “ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK” İLE SUNULMASI” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih
.../ ... / ...

Hatice Aygün SELVİTOPU
İmza

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü" nün / / tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği' nin maddesine göre Geleneksel Türk Sanatları ASD öğrencisi Hatice Aygün SELVİTOPU'nun " TEZYİNİ KOMPOZİSYONLARDA DESEN ÇİZİM AŞAMALARININ "ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK" İLE SUNULMASI" konulu yüksek lisans tezi incelenmiş ve aday / / tarihinde, saat "da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan ana sanat dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÖZET

Tezyînî sanatlarıdaki desen olgusu günümüze gelene kadar geçirdiği yolculukta bir takım değişime uğramıştır. *Tezyînî* desen çizme metodolojisinin doğru ve çok yönlü analizleri, ileriki çalışmalara alt yapı temin edecektir. Böylece desen tasarım süreci doğru anlaşılmış ve doğru kavranmış olarak gelecek nesillere ulaşacaktır. Desenin çizilmesi, kompozisyonun bütününde tasarım süreçlerinin ortaya konması ve terminolojilerinin, bu tür analiz çalışmaları sonucunda belirlenmesine yardımcı olacaktır. Günümüz teknolojisinden faydalanmak, tez araştırmamı daha anlaşılır ve sürdürebilir kılmıştır. Bu nedenle “ Artırılmış Gerçeklik Yöntemi ”ni araştırarak tezi destekleyici desenlerin, desen çizilişleri bakımından *tezyînî* kompozisyonların analizi yapılarak sunulması sağlanmıştır. *Tezyînî* desen tasarımlarında çok farklı tasnif edilme şekillerinden en yaygın olan biçimleri ele alınarak serbest dolantı ve tekrarlı desenler olarak incelenmiştir. Ayrıca serbest dolantı ve tekrarlı desenleri içeren özgün desenler hazırlanmış ve bu desenlerin çiziliş özelliklerini gösteren videolar kaydedilmiş , barkod okuyucu ile ulaşılması sağlanmıştır.

Bu çalışmada kullanılan yöntem olan “*artırılmış gerçeklik*” tekniği ile bu disiplinin doğru kavranmasına, hataların daha belirgin ve çözüm odaklı olmasına neden olacağı gibi desen tasarım sürecinin çok daha net ve anlaşılır olması hedeflenmiştir.

ABSTRACT

The pattern phenomenon in decorative arts has undergone some changes in its journey until today. Accurate and versatile analyzes of the ornamental pattern drawing methodology will provide the infrastructure for future studies. In this way, the pattern design process will reach future generations correctly understood and understood. Drawing the pattern will help reveal the design processes throughout the composition and determine their terminology as a result of such analysis studies. It is presented by analyzing the Decorative Compositions in terms of pattern drawings with the augmented reality method. Among the many different classifications in ornamental pattern designs, the most common forms have been examined and examined as Free Floating and Repeated Patterns.

With the "augmented reality" technique, which is the method used in this study, it is aimed to make the pattern design process much clearer and more understandable, as it will cause this discipline to be understood correctly, errors to be more obvious and solution-oriented.

ÖNSÖZ

Tezyîni desenlerimiz geçmişten günümüze kadar birçok sanat dallarında kullanılmıştır. Desenlerin analiz edilerek gelecek nesillere doğru aktarılması ile ilgili olan bu çalışmada desen çizim aşmaları artırılmış gerçeklik ile sunulmuştur. Analizi yapılan desenler üzerinde denesin çıkış noktaları tespit edilerek sınıflandırılması gerçekleştirilmiştir. Desenin çıkış noktasının önemi kırmızı renk çizgi ile gösterilerek belirtilmiştir. Bir desene bakarak onun çıkış noktasını belirleyebilme yeteneği bu çalışma ile kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın en önemli özelliği olan artırılmış gerçeklik ile desteklenen desen analizleri, araştırmacılara ve bu alanda yeni başlayanlara desen çizimleri ile ilgili çiziliş aşamaları hakkında daha detaylı bilgi edinebilme ve hareketli olarak görebilme imkânı vermektedir.

Türk tezyînatında klasik desenlerin serbest ve tekrarlı çiziliş özelliklerine göre analizleri yapılan desenler, dijital ortamda çizilerek aşamalarıyla sunulmuştur. Bu desenlerin çizim şeması desen üzerinden kırmızı çizgilerle belirtilerek başlangıç noktaları ve yönleri gösterilmiştir. Özgün desenler, “artırılmış gerçeklik” ile bu desenlerin çiziliş kuralları ve başlangıç noktalarının hareketli olarak izlenebilmesi böylece desenin takip ettiği helezonu hareket yönünün hatasız anlaşılabilmesi barkod okuyucu ile sağlanmıştır.

Tezyînatımız ile ilgili çalışmalarda yararlı olmasını dilediğim bu çalışmamda bana destek olan danışmanım değerli hocam Prof.Aynur MAKTAL 'a, çalışmam boyunca hayatımın her aşamasını kolaylaştıran eşim Kemal Selvitopu'na teşekkürlerimi sunuyorum.

Hatice Aygün SELVİTOPU

İzmir/2024

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
RESİMLER LİSTESİ.....	ix
ÇİZİMLER LİSTESİ.....	x

GİRİŞ.....	1
------------	---

1.BÖLÜM

ÇİZİLİŞLERİ BAKIMINDAN TEZYİNİ KOMPOZİSYONLARDA DESENLER

1.1. Serbest Dolantı Desenler.....	10
1.2. Tekrarlı Desenler.....	29

2.BÖLÜM

TEZYİNİ KOMPOZİSYONLARIN DESEN ÇİZİM AŞAMALARININ ARTIRILMIŞ GERÇEKLİKLE SUNULMASI

2.1. Serbest Dolantı Desenlerin “Artırılmış Gerçeklik“ İle Sunulması.....	39
2.1.1. Herhangi Motif veya Desenden Başlayan	39
2.1.2. Kendi Eksenli Helezondan Başlayan	41
2.1.3. Kırık Dal veya Helezondan Başlayan	45
2.2. Tekrarlı Desenlerin “Artırılmış Gerçeklik“ ile Sunulması.....	47
2.2.1. Tek Yöne Tekrarlı Desenler (Ters veya Düz Simetrik, Aynı Yöne Tekrarlı).....	47
2.2.2. Çok Yöne Tekrarlı Desenler (Ulama, Raport vb.).....	48

SONUÇ.....	52
------------	----

KAYNAKÇA.....	53
---------------	----

ÖZGEÇMİŞ

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Serbest dolantı desen/motif başlangıçlı desen (Özcan,2009:308)	11
Resim 2: Serbest dolantı desen/motif başlangıçlı desen (Özcan ,2014:136).....	13
Resim 3: Serbest dolantı desen/motif başlangıçlı desen (Derman,2014:49).....	14
Resim 4: Serbest dolantı desen/motif başlangıçlı desen (Özcan,2009:328).....	15
Resim 5: Serbest dolantı desen/motif başlangıçlı desen (Birol,2010:321).....	16
Resim 6: Serbest dolantı desen/kendi ekseninde dönen helezon başlangıçlı (Özçay,2007:95).....	17
Resim 7: Serbest dolantı desen/kendi ekseninde dönen helezon başlangıçlı (Derman,2014:81).....	18
Resim 8: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen (Derman,2014:215).....	19
Resim 9: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen (Serin,2010:39).....	21
Resim 10: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen (Derman, 2015:20).....	22
Resim 11: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen (Özçay,2007:43).....	23
Resim 12: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlayan (Özçay,2007:97).....	24
Resim 13: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen (Derman, 2014: 49)....	25
Resim 14: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen (Özcan, 2009: 391)....	26
Resim 15: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen (Özçay,2007:82).....	27
Resim 16: ½ Tekrarlı desen/simetrik desen (Derman, 2009: 506).....	29
Resim 17: ½ Tekrarlı desen/ simetrik desen (Derman, 2009: 506).....	30
Resim 18: ¼ Raport ulama desen (Doğanay, 2009: 234).....	31
Resim 19: Tek yöne tekrarlı desen/ simetrik desen (Derman, 2009: 509).....	32
Resim 20: Tek yöne tekrarlı desen/ simetrik desen (Derman, 2009: 509).....	33
Resim 21: Tek yöne tekrarlı desen/ simetrik desen (Derman, 2009: 509).....	34

Resim 22: 1/8 Raport desen/motif başlangıçlı desen (Birol, 2011: 354).....	35
Resim 23: Serbest dolantı desen/ ulama desen (Özkeçeci, 2014: 143).....	36
Resim 24: Serbest dolantı desen / ulama desen (Özkeçeci, 2014: 143).....	37

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1: Serbest dolantı desen / motif başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu/2024).....	12
Çizim 2: Serbest dolantı desen / motif başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu/2024).....	13
Çizim 3: Serbest dolantı desen / motif başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu/2024).....	14
Çizim 4: Serbest dolantı desen / motif başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu/2024).....	15
Çizim 5: Serbest dolantı desen / motif başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu/2024).....	16
Çizim 6: Serbest dolantı desen/ Kendi ekseninde dönen helezon başlagıçlı desen çizimi (Selvitopu, 2024).....	17
Çizim 7: Serbest dolantı desen/ Kendi ekseninde dönen helezon başlagıçlı desen çizimi (Selvitopu/2024)	18
Çizim 8: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu/2024).....	19
Çizim 9: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu/2024).....	21
Çizim 10: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu/2024).....	22
Çizim 11: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu/2024).....	23
Çizim 12: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu/2024).....	24
Çizim 13: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu/2024).....	25
Çizim 14: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu/2024).....	26
Çizim 15: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı çizimi (Selvitopu / 2024).....	27

Çizim 16: 1/2 Tekrarlı desen/simetrik desen çizimi (Selvitopu/2024).....	29
Çizim 17: 1/2 Tekrarlı desen/simetrik desen çizimi (Selvitopu/2024).....	30
Çizim 18: 1/4 Raport ulama desen çizimi (Selvitopu/2024).....	31
Çizim 19: Tek yöne tekrarlı desen/simetrik desen çizimi (Selvitopu/2024).....	32
Çizim 20: Tek yöne tekrarlı desen/simetrik desen çizimi (Selvitopu/2024).....	33
Çizim 21: Tek yöne tekrarlı desen/simetrik desen çizimi (Selvitopu/2024).....	34
Çizim 22: 1/8 raport desen/motif başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu/2024).....	35
Çizim 23: Serbest dolantı desen/ ulama desen çizimi (Selvitopu /2024).....	36
Çizim 24: Serbest dolantı desen / ulama desen çizimi (Selvitopu /2024).....	37
Çizim 25: Serbest dolantı desen/motif başlangıçlı desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024).....	40
Çizim 26: Serbest dolantı desen/motif başlangıçlı desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024).....	41
Çizim 27: Serbest dolantı desen/kendi ekseninde dönen helezon başlangıçlı desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024).....	42
Çizim 28: Serbest dolantı desen/kendi ekseninde dönen helezon başlangıçlı desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024).....	43
Çizim 29: Serbest dolantı desen/kendi ekseninde dönen helezon başlangıçlı desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024).....	44
Çizim 30: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024).....	45
Çizim 31: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024).....	46
Çizim 32: 1/2 Tekrarlı desen/simetrik desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024)	47
Çizim 33: İki yöne tekrarlı 1/4 ulama/raport desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024)	48
Çizim 34: Dört yöne tekrarlı ulama/raport desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024)	49
Çizim 35: İki yöne tektarlı 1/6 ulama/raport desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024)	50
Çizim 36: Ayrı yönde Tekrarlı ulama/raport desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024)	51

GİRİŞ

Günümüzde *tezyînî desenler* alanında terminoloji sıkıntısı, var olan bir gerçektir. Bu gerçeklikten hareketle, sözlü kaynağa dayalı özel kavramları (*ıstılahları*) terim ve deyimleri, öncelikle açıklamak, dil birliği bakımından yerinde olacaktır. Bu kapsamda *Tezyînî desen* olarak kast edilenler, genel olarak çiniden yazma esere, kumaştan ahşaba kadar hemen her malzeme ve yüzeye işlenmiş olan gelenekli motiflerden oluşan tasarımlar alt grubunda yer alan yazma eser kategorisindeki uygulamalardır. Bu geniş yelpazede, desenin çizim ve tasarım özellikleri aslında ortak karakterlere sahip olmakla birlikte, farklılık motiflerin göze olan mesafesine bağlı büyüklüklerindedir. Diğer sanat dallarında olduğu gibi *tezyînî* sanatlar, sanatın doğası gereği tanınırlık, bilinirlik sürecini yaşamış olan bu sanat dalı doğal seyri içerisinde yeniliklere açık hale gelmiştir. Belli bir dönem kopukluğa uğramış olan bu sanat dallarının Cumhuriyet dönemindeki yeniden canlandırılması, biliçlendirilmesi bunların üzerinde analiz çalışmalarının doğru ve kapsamlı şekilde yapılmasını gerektirmiştir. Doğru ve, çok yönlü analizlerle oluşturulacak veriler, daha sonraki çalışmalara alt yapı temin edeceğinden *tezyînî* desenlerin kendi vadisinde doğru yolda ilerlemesine, çeşitlilik kazanmasına, gelişimlere açık hale gelmesine vesile olacaktır. Aksi taktirde desen tasarım süreci doğru anlaşılmamış, doğru kavranmamış, yeterli analizleri yapılmamış, tam benimsenmemiş, tasarım sürecinde karşımıza ne çıkacağı ve gelecekte nasıl açılımlara yol açılacağı bilinmemekle birlikte endişe verici olmaktadır. Halbuki uyguladığımız bu tip analizler gelecekte bu disiplinin doğru kavranmasına, hataların daha belirgin reçetelerle anlaşılabilir olmasına vesile olacaktır. Bu analizlerin neticesinde de aynı metod takip edilerek yeni açılımlara da fırsat verilecektir.

Tezyînî tasarımda *kompozisyon tasarımının nihayetlenmiş sonucu* yani bir *bütün* olarak kabul edildiğinde “*desen*”, o kompozisyonun kesiti özelliğindedir. Bir kompozisyon sadece bir desenden oluşabildiği gibi kompozisyon ise birkaç farklı desenin bir araya gelmesinden de müteşekkil olabilmektedir. *Tezyînî* desen tasarımında bir kompozisyonun bütünü sadece bir desenden veya birden çok desenden meydana gelebilmektedir. Bu sebeple kompozisyon en az bir desenin meydana getirebileceği gibi birkaç desenden de meydana gelebilmektedir. Buna göre Türk *Tezyînatında*

kompozisyon, bir sanat eserinde kurallara dayalı ve estetik anlamlı “**düzen kurma**” olarak ifade edilmektedir.

Mesela; bir “**hilye**” levhasının tezyînâtında sadece bir desen çeşidi olabileceği gibi, aksine pek çok farklı yapılarda hazırlanmış tasarımlardan meydana getirilmesi de mümkündür. “**keşide üstü**”, “**serbest dolantı**”, “**beyne-sütur**”, “**koltuk**” gibi birbirinden farklı tasarım özelliklerinin işlenebildiği mürekkep yani *karma* tezhip tasarımlarına sahip olabilmektedir. Türk tezyînâtında birçok desen çeşitlerinin yer aldığı kompozisyonlara raslanmaktadır. Mesela “**kenarsuyu tezhibi**” dediğimiz zaman sadece bir özellik görülebildiği gibi birden çok özellik de içermektedir. Türk Tezyînâtında bu bakış açısı ile yola çıkıldığında Türk Tezyînâtında kompozisyon, ifadesi en az bir desen veya birden çok desenin bütünü olarak karşılık bulur ki burada da aynı maksada hizmet etmektedir. Kompozisyon, bu anlamıyla bu çalışmada yer almıştır.

Türk tezyînâtı alanında soyutlama erken dönemde geometrik çizimlerle başlanmış, altıgen, sekizgen ve geometrik tasarımlarla bir noktadan sonsuza doğru ulaştırılmıştır. Anadolu kültüründe, İslam tefekkürü ile geometrik desenlerin sert çizgilerini, ışınsal doğrularını daha sonra rumi gibi hatai grubu gibi helezonlara, yuvarlak yay şeklinde dönüştüğü görülmektedir.

Desen ise kompozisyon içinde birden çok unsuru içeren bölümler veya materyal olarak algılanmaktadır. Desen, Sanat Terimleri sözlüğünde, “yalnız boyasız çizim” olarak adlandırıldığı gibi, “tahta, çini kumaş, kağıt vb. yüzeylerin üzerine yapılan çizim ve varlıkları, nesneleri belirli çizgilerle gösterme, tasvir etme” anlamına gelmektedir. Desenlerin tasarımı bakımından hiçbir ayrıcalıkları olmamakla birlikte bunların uygulanmasında özellikle izlenme mesafesi, göze olan uzaklığına bağlı olarak büyük küçük farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Doğrusu bu sahada terminoloji biri birinin sahasına girmiş gibidir. Desen çizme aşamalarının, çizilen bu desenlerin kompozisyonun bütünündeki işlevlerinin doğru analiz edilerek kompozisyondaki yerlerinin doğru tanımlanmasına yardımcı olacağı öngörülmektedir. Bir şekilde desen çizme teknik başlığı altında tasnif edilirken bir başka özellikte çizilen desenler ifade

edilmektedir. Bu da terminoloji karmaşasının sürdürülmesine vesile olmaktadır. Bizim aslında burda yapacağımız desenleri doğru analiz etmek, onları doğru tasnif etmek bu tasnif neticesinde bundan sonra da gelişmesine yol açmasına mücadele etmektir. Desen çizme metodolojisini doğru analiz edersek, gelecekte de doğru süreçlerin doğmasını hazırlamış oluruz. Bu tür analiz çalışmaları, desenin çizilmesi, kompozisyonun bütününde tasarım süreçlerinin ortaya konması ve terminolojilerinin bu analizler sonucunda belirlenmesine yardımcı olacaktır. Bu çalışmada "desen" bir kompozisyonu oluşturan en küçük birim olarak ele alınmıştır.

Türk tezyînatında desen çiziminin temel prensiplerinin yer aldığı bazı çalışmalar bulunmaktadır. Mesela geometrik desenleri çizim süreçleri kendi çiziliş kurallarına göre tasnif edilmiştir. Örnek olarak Yıldız Demiriz'in İslam Sanatında geometrik Süsleme kitabındaki desenleri üç ana başlık altında incelenmiştir. Bunlar sonsuz desenler, bordürler ve madalyon olarak adlandırılan merkezi desenlerdir (Demiriz, 2017: 18).

Tezyîni desen tasarımlarında çok farklı tasnif edilme şekli olabilmektedir. Bu çalışmada en yaygın olan biçimleri ele alarak Tezyîni desen tasarım sürecini iki grup halinde Serbest Dolantı ve Tekrarlı Desenler olarak incelenmiştir. Bu sınırlama çalışmayı iki bölümde yer alan ana konuya binaen "*arttırılmış gerçeklik*" çalışmasına dayalı olmasından dolayı zorunlu görülmüştür.

Bu çalışmada diğerlerinden farklı olarak tezyîni tasarımlarda desen çizim analizleri, özgün desen tasarım metodlarıyla birlikte aşama aşama tasnif edilerek "*arttırılmış gerçeklik*" tekniğinde ifade edilerek desen tasarım sürecinin çok daha belirgin ve anlaşılır olması hedeflenmiştir. Geleneğimizde olan değerleri günümüz teknolojisiyle ileri hale getirilirse doğru bir şekilde yeni nesillere aktarılabileceğine inanılmaktadır. Burdan hareketle geleneğimizde olan tezyîni desen çizimi sürecinde "*arttırılmış gerçeklik*" kullanılarak kolay kavranılmasını sağlamak ve sürdürülebilir şekilde geleceğe aktarmak için bu teknik tercih edilmektedir.

Arttırılmış gerçeklik (AR), gerçek dünya ve çevrenin, bir bilgisayar tarafından üretilen; görüntü, ses ve grafik öğeleri ile gerçek zamanlı olarak zenginleştirilerek

değiştirilmesidir. Süreç temel olarak, gerçek dünyadan daha önceden belirlenmiş bir görselin, ilgili uygulamayı tetiklemesi, uygulamanın belirli veri tabanları, grafik/ses veya video depoları, GPS verisi, gün içinde bulunan zaman dilimi vb. gibi birçok değişik kaynaktaki veriyi kullanarak, gerçek görüntünün tasarlanan şekilde zenginleştirilmesi şeklinde gerçekleşir (Dedelioğlu, 2018: 930).

Artırılmış gerçeklik bileşenleri donanım, uygulama, tasarım ve tetikleyicilerdir. Biz bu çalışmada donanım olarak Skech Book programını kullandık.

Çalışmamızın Birinci Bölümünde " *Tezyîni Desenler* ", tasarım süreci itibariyle tarihi vesikalar seçilmiş örnekler eşliğinde ele alınmıştır. Kendi içinde varolan örnekler gruplandırılmış, ayrıca konu ile ilgili özgün tasarımlara yer verilmiştir. Bu çalışmada "Birinci Bölüm" içindeki " *Tezyîni Desenler Tasarım Süreci* ", " *Serbest Dolantı Desenler* " ve " *Tekrarlı Desenler* " olmak iki ana grupta ele alınmıştır. Çünkü bunlar çizilişleri bakımından farklı özellik gösteren tasarımlardır. Birinci Bölüm'de ayrıca " *tekrarlı desenler* " tekrar sayıları özelliğine göre alt başlıklarda toplanmıştır. *Simetrik* (*müsenna* yahut *aynalı*) olarak da kayıtlara geçmiş olan ve aynı birimin sadece bir kez tekrar eden çeşitleri bir başlıkta; *pano* veya *kenarsuyu* şeklinde aşağıdan yukarıya veya yana doğru, hatta *çark-ı felek* gibi çok tekrarlı ile dört yöne tekrar eden *raport (ulama)* gibi birbirinden çok farklı özelliklerdeki *tekrarlı desenler* diğer bir alt başlıkta toplanarak ele alınmıştır. Desenler çiziliş özellikleri bakımından gruplandırılmış; söz konusu özelliklere uygun özgün örnekler de verilmiştir. Bu çalışma ile desen çizme yetkinliğinin daha pratik hale getirilmesi ve yenilenebilir özelliklerinin klasik metodlara göre çok daha sürdürülebilir, yenilenebilir olma özelliğine dikkat çekilmiştir.

"İkinci Bölüm" ise " *Serbest Dolantı Desenler* " in *Artırılmış Gerçeklik İle Sunulması* ve " *Tekrarlı Desenlerin Artırılmış Gerçeklikle Sunulması* " olarak belirtilmiştir. "Serbest Dolantı Desenlerin Artırılmış Gerçeklik ile Sunulması" desenlerin başlama noktalarının özelliğine göre üç başlık altında ele alınmıştır. Bunlar "Kendi Ekseni ve Helezondan Başlayan", "Herhangi Motif ve Desenden Başlayan" ve "Kırık Dal veya Helezondan Başlayan" olarak üç kısımda incelenmiştir.

Bu çalışma ile daha yaygın kitlelerce ve günümüz dijital ortamında özellikle bu sahaya yeni başlayanlar için çok daha istifade edilebilir olması amaçlanmıştır. Tezyîni tasarım sürecine katkısı olabileceği düşüncesi ile yola çıkılan bu süreçte tasarımın daha anlaşılır ve kısa sürede aktarılması hedeflenmiştir. Başlangıç ve bitiş süresi içinde uygulanan bu yöntem yeniden izlenebilir oluşu da bu çalışmaya katkı sağlamaktadır. Teknolojinin gelenekli sanatların hizmetine sunulması hedefli bu metodoloji, *sürdürülebilir* olması ve gelecek nesillere yapacakları projelerde katkı sağlaması düşüncesiyle geliştirilmesi, farklı birçok alternatif sunum imkânlarına zemin hazırlaması bakımından da *yenilenebilir* olması bakımından da ayrıca önem arz etmektedir.

1.BÖLÜM
ÇİZİLİŞLERİ BAKIMINDAN TEZYÎNÎ KOMPOZİSYONLARDA
DESENLER

1.BÖLÜM

ÇİZİLİŞLERİ BAKIMINDAN TEZYİNİ KOMPOZİSYONLARDA DESEN

Tasarımlamak kavramı bir fikri zihinde şekillendirerek, hayal ederek biçim kazandırmak demektir. Günümüzde tasarım kelimesi yerine kompozisyon (terkip) kavramı da söylenmektedir (Birol, 2009: 106) . Muhsin Demironat, " *Kompozisyon hazırlamayı nasıl öğreneceğiz dersek bunun iki yolu vardır. Birincisi, motif bilgisi ve desen çizme tekniğini iyi bir ustadan öğrenmek, ikincisi, göz eğitimi için çok görmek, el eğitimi için çok çizmek. Her ne kadar sanatta kabiliyet ve azim ön planda gelirse de, kendi kendine yetişmek ile bir üstad görerek yetişmek arasında, çok büyük fark vardır.*" Demiştir (Birol, 2009: 108).

Orta Asya'dan itibaren Tezyînatımızda kalıp kullanılmamış her desen uygulanacağı alana uygun tasarlanmıştır. Bu nedenle Tezyînî sanatlarda desen çeşitliliği bakımından çok zengindir. Kısaca desen tasarımı, sanatçının yeteneğinin temel taşıdır. Ayrıca bu tasarım süresince hayal gücünün ulaşabildiği zenginliği, zevkini ve bilgi birikimini göstermektedir. Eserin estetik çizgileri uyum içinde ortaya konmasıyla sağlanmaktadır (Birol, 2009: 109).

Kompozisyon tasarımı yapacak sanatçı, sanatın temel kural ve ilkelerini, motif ve desen özelliklerini , renk bilgisini ve malzeme özelliklerini ayrıca teknik ve uygulama yöntemlerini iyice etüt etmiş ve bu birikimi ile neyi niçin nereye nasıl ve hangi sonuç için yapacağını bilmelidir (Özkeçeci, 2014: 140). İslam ve Türk süslemelerinde kompozisyon grift olduğu kadar da kesin kurallara bağlı gelişmiştir (Özkeçeci, 2014: 135).

Kompozisyon düzenlemelerinde oranlar ve denge önemlidir. Kompozisyonun bütününe olduğu kadar parçalarının birbirine oranlarında mükemmel dengeler kurulmuştur (Özkeçeci, 2014: 136).

Öncelikle en önemli husus, kompozisyonu oluşturacağımız alanın belirlenmesidir. Böylece sınırları belirlenen alan içine uygun desenlerin yerleştirilmesi için çeşitli bölümlere ayırma işlemleri gerçekleştirilebilir. Bu bölümler geometrik motiflerle, çeşitli desenli paftalarla, klasik dönem paftalama üslubuna göre sınırlandırıldığı görülmektedir. Desen planı çizimine geçilir. Tasarım yapılırken plan belirlenir ve desen seçimi yapılır. Bu uygulama desenin kompozisyona uygunluğu için dikkat edilmesi gereken aşamadır. Kompozisyonları oluşturan desenlerin başlangıç ve bitiş noktaları desenlerin çeşitlerine göre değişmektedir. Türk İslam Sanatının düşünce sisteminde yer alan sonsuzluk anlamındaki helezonların doğadaki gibi aynı yönde ayrılarak devam etmesi ile dal ayrımlarının da doğaya uygun çizilmesi altın oran kuralını bize hatırlatmaktadır.

Desen planı çizilirken tasarım sırasında yapılan plan, desenin tipini belirler . Böylece desenler planların kuruluş özelliğine göre tasnif edilirler (Birol, 2011: 113).

Desende kullanılan planlar genellikle bir düzen içinde alana yayılan dairevi helezonlardan meydana gelir. Bu dağılım şekli, desenin çeşidine uygun olarak farklı özellikler taşır. Bu farklılıktan dolayı uyguladığımız metoda göre, çiziliş özelliklerine göre Tezyînî desenleri, serbest dolantı ve tekrarlı desenler olarak inceleyeceğiz (Birol, 2011: 110).

Tezyînat, bir çok sanat ve zanaat dallarınının tümünü ifade eden bir kelimedir. Arapça zeyn kelimesinden türemiş ve süs anlamına gelmektedir. *Tezyînat* çoğul anlamda yani süslemek , *tezyîn etmek* ise süsleme anlamı içermektedir. Desenlerin yapı malzemesi olan motifler ve bu malzemelerin desen içinde nasıl kullanılması gerektiğini anlatan desen tasarımları tezyîni sanatların iki ana konusunu oluşturmaktadır (Birol, 2017: 30, 31).

Toplumun yaşayış biçimi olan gelenek, geçmiş ile günümüzü birbirine bağlayan bir köprü görevi görmektedir. Birol (2002) gelenekli sanatlar üzerine şöyle der;

” Zira, gelenekli sanatlar, ait olduğu medeniyetin mirasçılarıdır.

Bunlar; mensup oldukları milletlerin manevi değerlerini ve tarihini sinesinde saklayarak daima canlı tutan en güçlü ve etkili araçtır. Biryandan yeni sanat akımlarına kaynak teşkil ederken, diğer yandan yeni sanat akımlarına kaynak teşkil ederken, diğer yandan da geçmişte kaydettiği başarılı örnekleri ile bu yeni akımlara ölçü veya mukayese unsuru olurlar ” (Birol , 2002: 311).

Yukarıda açıklanan tezyînat ve gelenek kavramlarının önceden bilinmesi Türk sanatı konusunun anlaşılmasında kolaylık sağlayacaktır. Orta Asya bozkırlarında ilk görüldüğü belirtilen Türk sanatının farklı iklim ve coğrafyalarda gelişerek, farklı kültür ve medeniyetlerle sentezlenerek Anadolu yarımadasına gelmiştir. Selçuklu ve Osmanlı medeniyetleri bu kültürün tohumlarıyla günümüze ulaşmıştır.

Orta Asyadaki Sasani, Çin medeniyetlerinden etkileşen Türk devletleri, kendilerine has bir sanat uslubu yakalamışlardır. Büyük Hun İmparatorluğu'ndan bugüne kadar devam eden türk sanat geleneği en göze çarpan özelliği sadelik içindeki güzelliği ile cazibe yakalamasıdır. Eserler incelendiğinde estetik açıdan dışının sade içinin ise yoğun süsleme ile mana zenginliğini oluşturmuş olması dikkat çeken özelliklerindendir (Birol, 2002: 311).

Bir devletin sanat eserlerindeki özgünlüğünü desen üretme ve üslup bütünlüğü unsurları olan bu iki unsurla ölçebiliriz. Osmanlılarda bu görev Saray Nakışhânesi üstlenmiştir (Doğan; Doğanay, 2017: 659).

Nakkaşhanede çalışanlar, “Ehl-i Hiref ” (Saray sanatkârları topluluğu) olarak bilinen sanatkâr teşkilâtının en önemli bölüklerinden biri olan nakkaşlardı. Bu nakkaşlar sadece kitap sanatları ile değil kalem işi, çini, metal işleri desenleri de hazırlar ve uygularlardı (Derman, 2013: 497).

Günümüzde bu bahsi geçen Osmanlı dönemindeki nakkaşların idaresindeki Tezyînî sanatlarımız, usta çırak ve hoca talebe ilişkileri ile devam etmektedir.

Sanatımızın gelecek nesillere doğru aktarılabilmesi bu ilişki sayesinde gerçekleşmektedir.

1.1. Serbest Dolantı Desenler

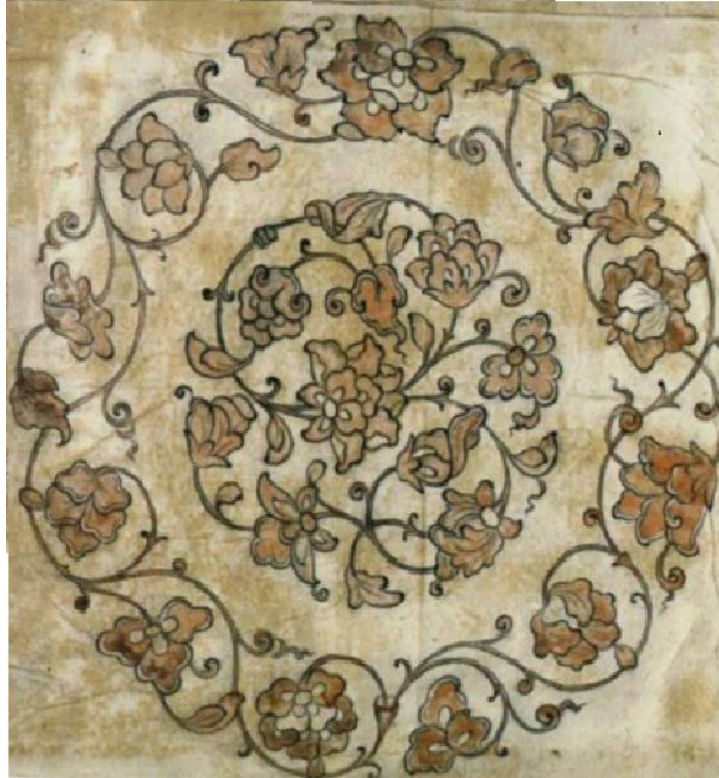
Türk tezyîni sanatlarında klasik üslupta desen planları, çiziliş teknikleri belirli kurallar dahilinde oluşturulmaktadır. Tezyîni tasarımlarda izlenecek ilk yol öncelikle süsleme yapılacak eserin muhtevasını bilmeyi ve tasarım yapılacak alanın sınırlarının belirlenmesini gerektirmektedir. Desen tasarımı tekrara dayalı “ simetrili ” bir kompozisyon yahut “ serbest dolantı desen ” özelliklerine sahip olması halinde, desen taslağı bu çerçevede oluşturulmaktadır.

“ Herhangi bir motif ” başlangıçlı “ serbest dolantı desen ”ler içinde en yaygın kullanılan desen türüdür. Tasarımın öne çıkan belirgin özelliği; “başlangıç” noktalarının yığma “ yaprak ” motifleriyle, “ bulut motifi, rumi, kaya ve hatayi grubu motiflerinden olan; penç, hatayi ” gibi bazen tekli yahut çoklu motifler kullanılmak suretiyle tasarımın oluşturulmasıdır.

Klasik örnekler incelendiğinde, “ serbest dolantı desen ”lerin başlangıç noktalarının hemen her motif grubuna mensup müstakil yahut çoklu motifler ile desenler olduğuna şahitlik edilmektedir. Desenlerde başlangıç olarak tercih edilen motifler arasında “ yaprak, penç, bulut, rûmî, kaya ” gibi motifler başta gelmektedir. Söz konusu desen türünde “ yaprak ” motifiyle başlangıçları oluşturulan tasarımlar içinde en çok karşılaşılan desenlerdir. Müstakil olarak “ yaprak ” motifini temele alan desenlerin başında “ sazyolu üslûbu ”ndaki çok dilimli hançeri çeşit örnekleri olanlardır.

Bilhassa, Kara Memi üslubunda örneklerini görülebildiğimiz, iki ya da daha fazla yaprak kümeleriyle oluşturulan desen başlangıçları, bu gruba dahil edilebilir özelliği taşımaktadır. Başlangıç hususlarına göre tasniflendirilen bu üç grup içinde en çok tercih edileni bu özellikteki tasarımlardır. Bunun temel sebebi ikinci ve üçüncü

tasnifte yer alan desenlerin “ aynı helezon üzerinde bir üsluba ait motiflerin bulunma ” kuralından ötürü, aynı türe özgü motiflerin kullanımıyla sınırlı tutulmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle, her bir desen, tercih edilen motif grubunun kendi aralarındaki değişkenliği ile çeşitlenir.

Resim 1: Serbest dolantı desen / motif başlangıçlı desen(Özcan, 2009: 308)

“ Herhangi bir motif ” ile başlayan desenlerde, bu türden bir kısıtlama bulunmadığından, aynı helezon üzerinde bütün motiflerin kullanımına açıktır. Farklı üsluplara ait motiflerle tasarlanabilen örneklerde; “ salyangoz ”, “ kaya ”, “ bulut ”, “ hatayi grubu motifler ”, “ yarı üsluplaştırılmış hayvan motifleri ” ve “ tıfril ”e kadar birçok motifin kullanılabilme özelliğinden dolayı, bu desenler en çok tercih edilenlerdir. Yukarıda detaylı anlatımına yer verilen desen türüne ait örnekler, farklı dönemlerden seçilerek analiz edilmiştir.

Çizim 1: Serbest dolantı desen / motif başlangıçlı çizimi (Selvitopu, 2024)

Desenin sağ üst köşesinde renkle belirtilen “ yaprak ” motifi ile tasarım başlatılmıştır. Tasarım her ne kadar “ tek yöne tekrarlı ” algısını oluştursa da her biri farklı yaylardan oluşan helezon özelliğine sahiptir. Ayrıca dönem etkilerinin güçlü şekilde hissedildiği özgün eserin motif anatomilerinde bir takım aksaklıklar

bulunmasına rağmen tasarımın bütününde “ leke dengesi ” oldukça başarılıdır.

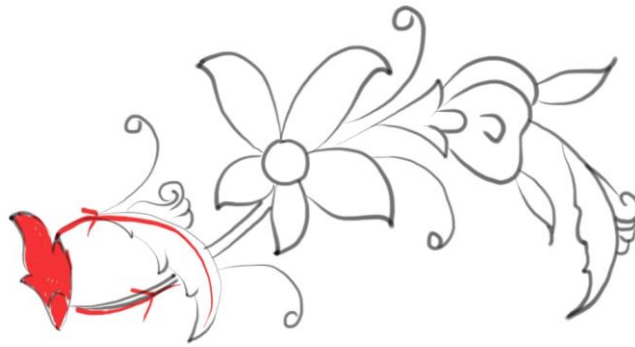
Resim 2: Serbest dolantı desen/motif başlangıçlı desen (Özcan ,2014:136)

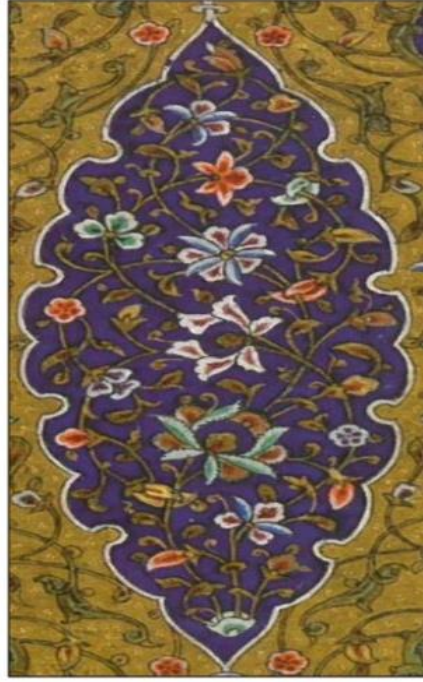
Çizim 2: Serbest dolantı desen / motif başlangıçlı çizimi (Selvitopu, 2024)

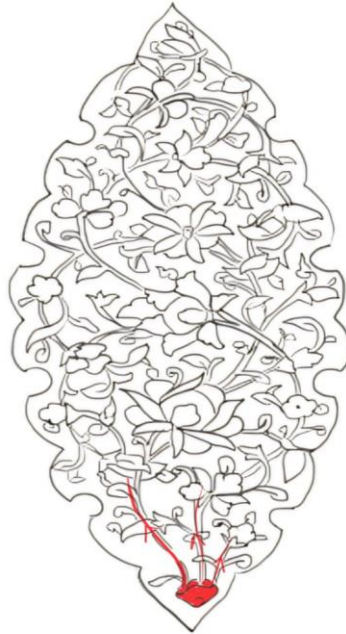
Resim 3: Serbest dolantı desen/motif başlangıçlı desen (Derman, 2014: 49)

Çizim 3: Serbest dolantı desen / motif başlangıçlı çizimi (Selvitopu, 2024)

Resim 4: Serbest dolantı desen/motif başlangıçlı desen (Özcan, 2009: 328)

Çizim 4: Serbest dolantı desen / motif başlangıçlı çizimi (Selvitopu, 2024)

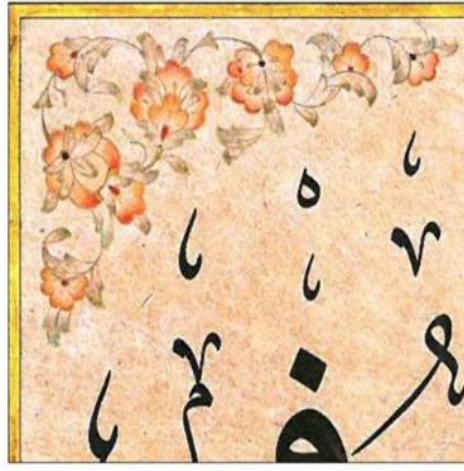

Resim 5: Serbest dolantı desen/ motif başlangıçlı desen(Birol,2010:321)

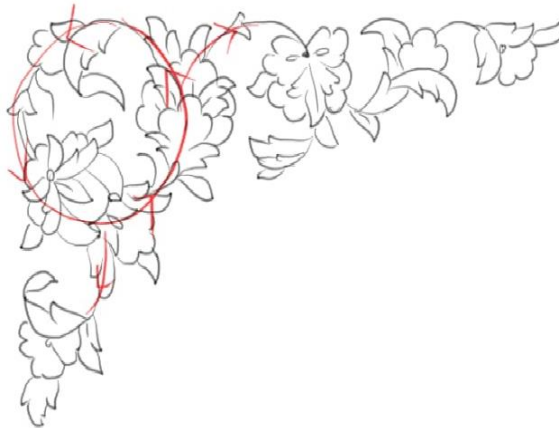

Çizim 5: Serbest dolantı desen / motif başlangıçlı çizimi (Selvitopu, 2024)

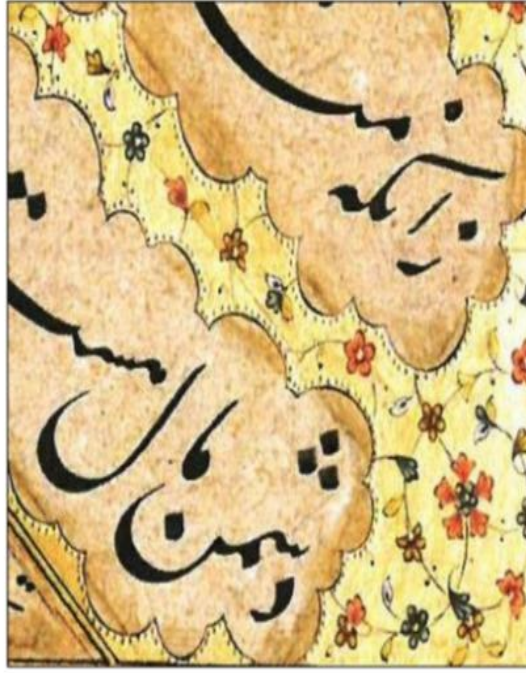
“ Serbest dolantı desen ”lerin başlangıç özellikleri bakımından üç ana temel üzerine inşa edildiği üçüncü grupta; “ kendi ekseninde dönen helezon ” başlangıçlı desenler oluşturmaktadır. “Kendi ekseninde dönen helezon” desenlerin dikkati çeken özelliklerine bakıldığında ilki, aynı motif grubundakilerle kompozisyonun oluşturulmasıdır.

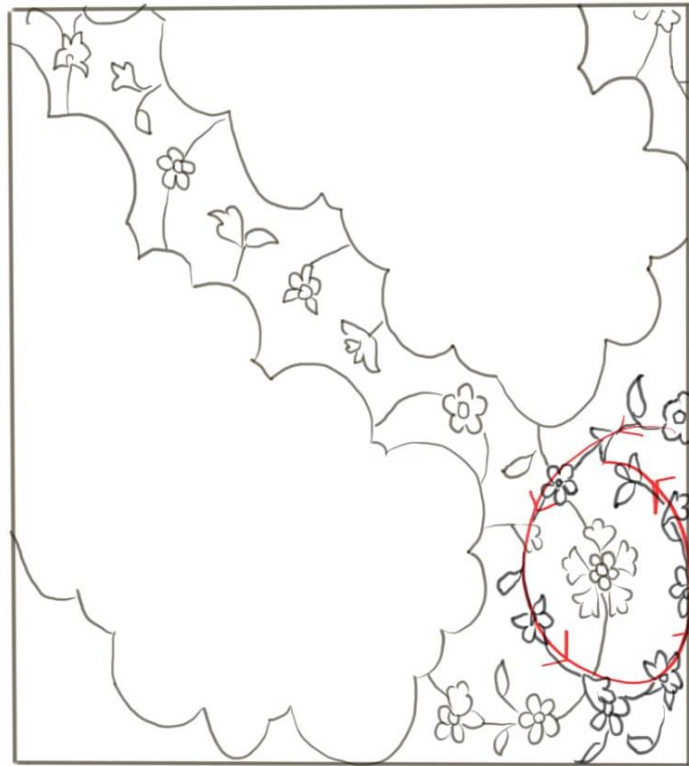
Resim 6: Serbest dolantı desen/ Kendi ekseninde dönen helezon başlangıçlı desen (Özçay,2007:95)

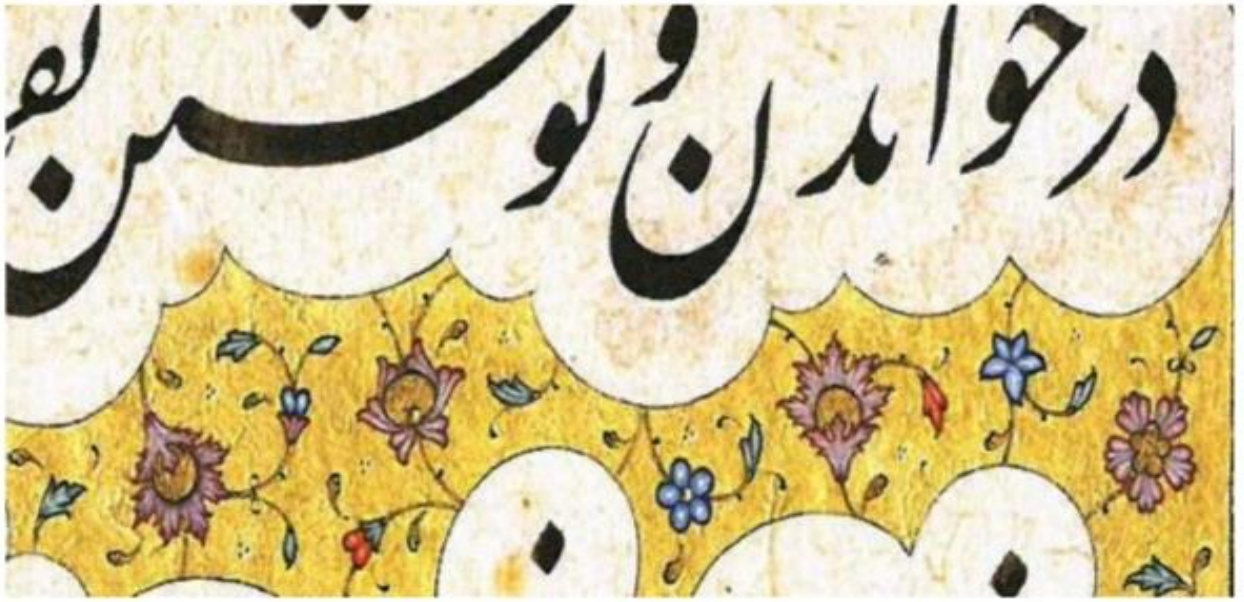
Çizim 6: Serbest dolantı desen/ Kendi ekseninde dönen helezon başlangıçlı desen çizimi(Selvitopu, 2024)

Resim 7: Serbest dolantı desen/ Kendi ekseninde dönen helezon başlagıçlı desen
(Derman, 2014: 81)

Çizim 7: Serbest dolantı desen/ kendi ekseninde dönen helezon başlagıçlı desen
çizimi (Selvitopu, 2024)

Resim 8: Serbest dolantı desen/“kırık dal” başlangıçlı desen (Derman,2014:215)

Çizim 8: Serbest dolantı desen/“kırık dal” başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu / 2024)

”Serbest dolantı desen” örneklerinde, diğer kompozisyonların kuruluş biçimlerine göre ayırt edici özellikler olduğu dikkati çekmektedir. Klasik örneklerin analizlerinde, tezyinî kompozisyonların, işlenecek olan alanların genel özelliklerine bağlı olarak tasarlanmış olduğu açıkça görülmektedir. Tezyin edilecek alanların, tasarım çeşidi ve başlangıç özellikleri üzerinde ne derece etkin olduğunu, tarihe mal olmuş ıstılahlardan anlayabilmekteyiz. Sözgelimi “beyne’s-sütür tezhibi”, yazı satırları arasına yapılan, “keşide üstü tezhibi”, “oklu besmele” nin keşide boşluğundakine, “muska tezhibi” mail hatlı kıtaların kenarlarında oluşan boşluklara yapılanlara denir. Desenin bulunduğu alanın biçiminin, tasarım çeşidi ve “desen başlangıcı” üzerinde önemli bir etki oluşturduğunu özellikle “muska” tezhipleri yada ona benzer yazı boşluklarında yaygın olarak tercih edildiği görülmektedir. Burada, geçmişten günümüze ulaşmış olan “serbest dolantı desen” örnekleri, çiziliş özellikleri bakımından incelenmiş; hiçbir tekrara dayanmayan bu çeşit desenlerde, tasarıma “başlangıç” özelliklerindeki farklılıklar tespit edilmiştir. “Serbest dolantı desen” lerin başlangıçlarını oluşturan unsurlar arasında desenin temelini oluşturan helezonun yapısal özellikleri ve desenin “başlangıç özelliği” nin tasarımlar üzerinde belirleyici rol oynadığı kolaylıkla görülmektedir. “Serbest dolantı desen” lerde dönem etkilerine bağlı olarak motiflerinde, renk uygulamalarında, çizilişlerinde ayırt edici unsurlar görülmektedir. Yayımlanmış eserlerde farklı dönemlere ait “serbest dolantı desen” örneklerine yer verilerek, devrin üslup özelliklerine dikkat çekilmiştir. Kısacası, “Serbest dolantı desen” çeşitleri, “herhangi bir motiften”, “kendi ekseninde dönen helezondan” ve “kırık dal” dan başlayanlar olmak üzere üç farklı başlık altında gruplandırılarak, tasnif edilebileceği sonucuna varılmıştır. Bu maksat ile tezhip desenlerinin her çeşidinde hazırlanacak benzeri çalışmalar, ilgili disiplindeki klasik desenlerin çok daha verimli analizlerinin yapılmasına ve geleceğe sağlam temelli verilerin iletilmesine, dolayısıyla da yeni tekniklerin geliştirilmesine imkân verecektir.

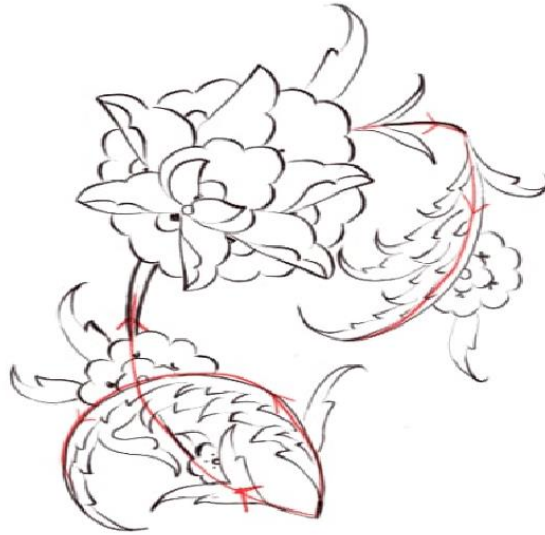
Resim 9: Serbest dolantı desen / “kırık dal” başlangıçlı desen (Serin, 2010: 39)

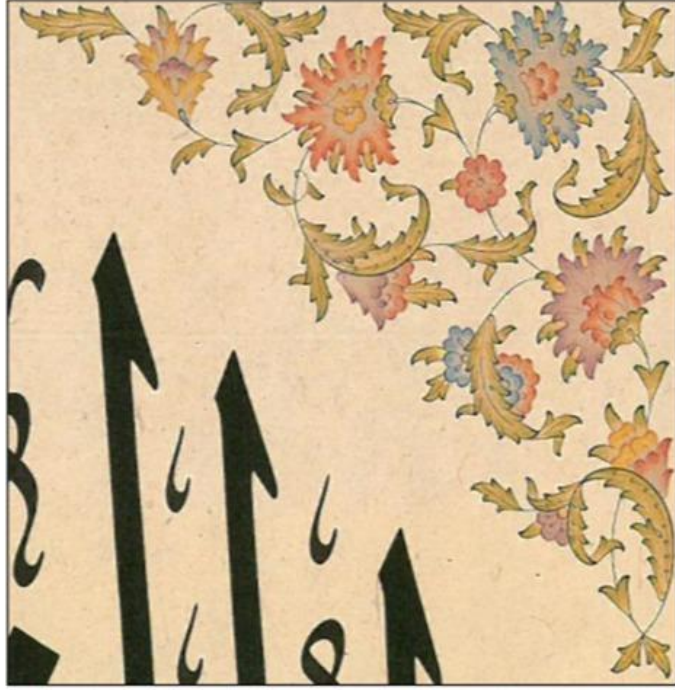
Çizim 9: Serbest dolantı desen/“kırık dal” başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu / 2024)

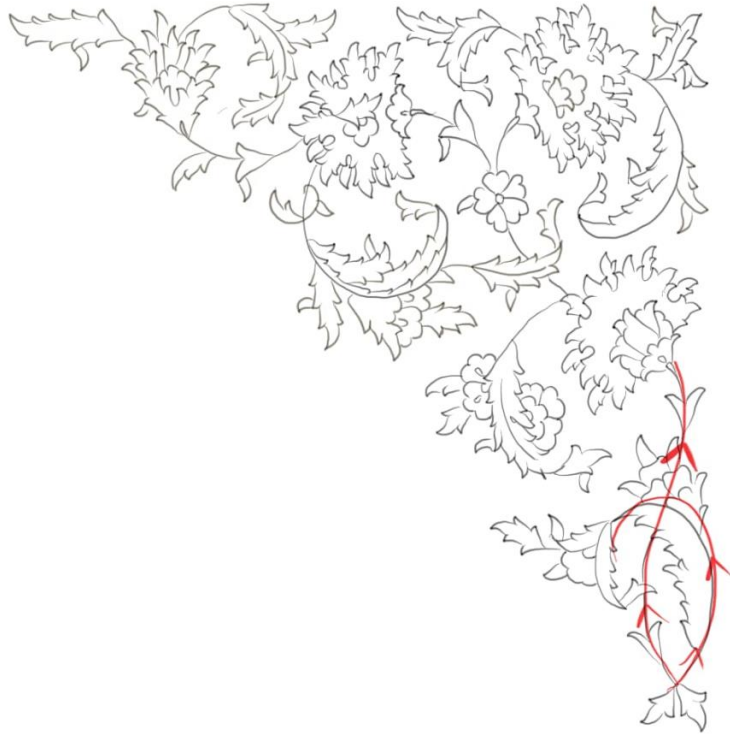
Resim 10: Serbest dolantı desen/ “kırık dal“ başlangıçlı desen (Derman, 2015: 20)

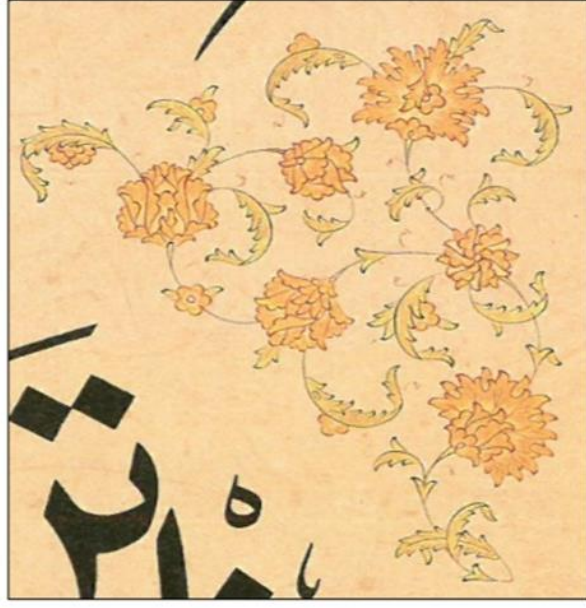
Çizim 10: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen çizimi(Selvitopu / 2024)

Resim 11: Serbest dolantı desen//“kırık dal“ başlangıçlı desen (Özçay,2007:43)

Çizim 11: Serbest dolantı desen//“kırık dal“ başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu / 2024)

Resim 12: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlayan desen (Özçay,2007:97)

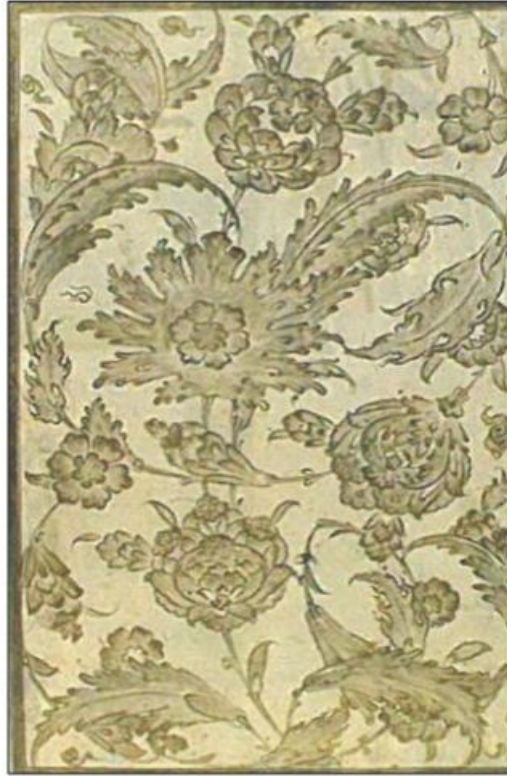
Çizim 12: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen çizimi(Selvitopu / 2024)

Resim 13: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen (Derman, 2014: 49)

Çizim 13: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu / 2024)

Resim 14: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen(Özcan, 2009: 391)

Çizim 14: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu / 2024)

Resim 15: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen(Özçay,2007:82)

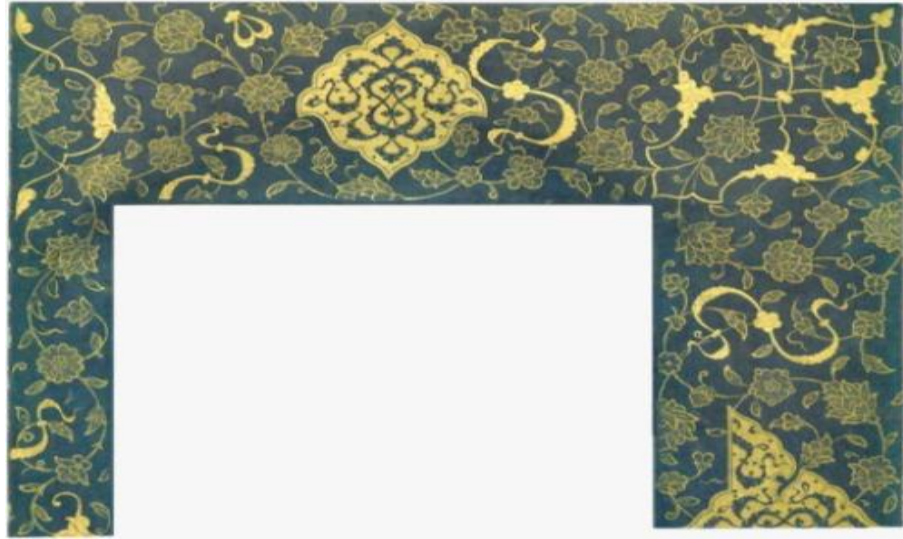
Çizim 15: Serbest dolantı desen/“kırık dal“ başlangıçlı desen çizimi(Selvitopu / 2024)

1.2. Tekrarlı Desenler

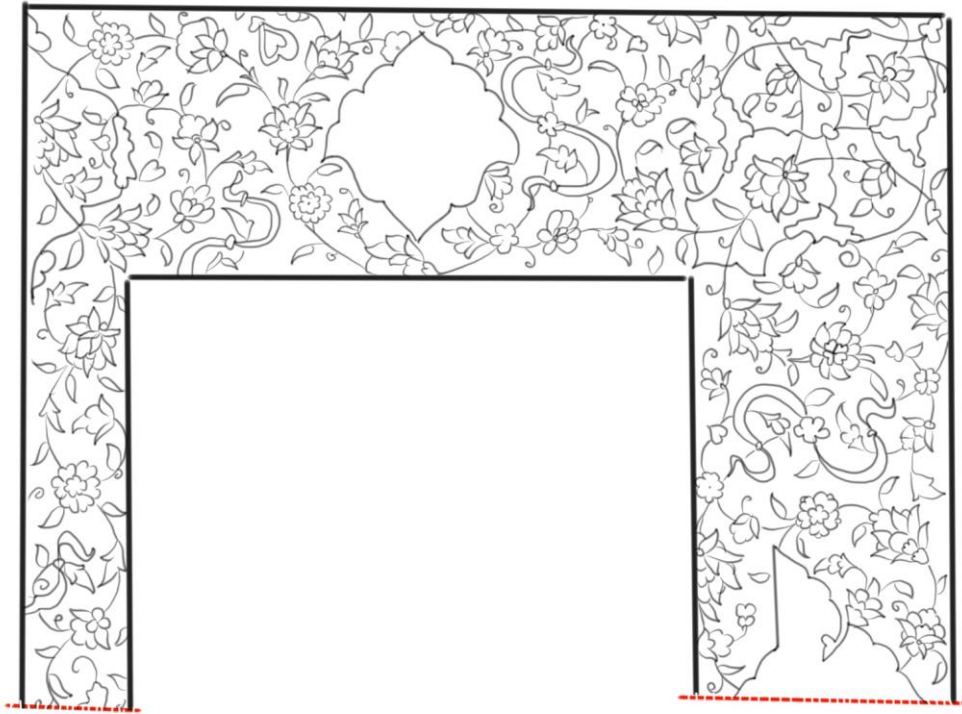
Tezyîni sanatlar alanında, en sık rastlanan “simetrik desen” yahut “tekrarlı desenler”, zengin kompozisyon düzenlemeleri barındıran çeşitliliğe sahiptir. Tekrarlı desenler, geometrik formdaki alanlar için en ideal çizim şeklidir. Geçmişten günümüze kadar örneklerini gördüğümüz ve adeta “Selçuklu dönemi” tezyîniyle özdeşleşmiş olan, geometrik formdaki düzgün alanlar için kullanılan “tekrarlı desenler”; kare, dikdörtgen, daire, üçgen vs. gibi şematik düzenlemelerde kullanımı olan desenlerdir (Keskiner, 2002:5).

Kendi içinde farklı alt başlıklarda gruplandırılan “tekrarlı desen” çeşitlerini kabaca şu şekilde sınıflandırmak mümkündür. Bunlar; “pano özelliği taşıyan simetrik desen”, “ulama (raport) desen”, “geometrik üsluba sahip desen ve zencerek” şeklindedir. “ Tekrarlı desenler ”, uygulama alanının formuna göre (kare, üçgen, dikdörtgen daire vs.) tasarlanan ve simetri eksenlerinin; 1/2, 1/4, 1/6, 1/8 şeklinde çoğaltılabilen desenlerdir (Biol, 2010: 307-308). Tezhip sanatında, önemli iki desen grubundan biri olan “tekrarlı desenler” le ilgili bu bölümde kısıtlı bilgi ve örneklere yer verilmiştir. Bunun temel sebebi çalışmamızın esasını “serbest dolantı desenler” oluşturmasından kaynaklanmaktadır.

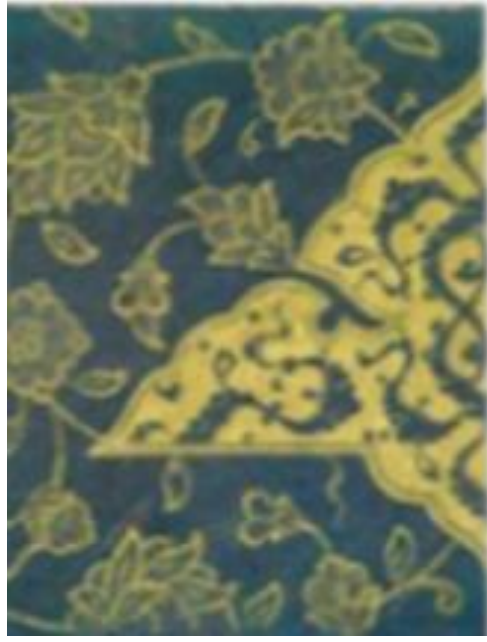
Kare form içinde, “ raport (ulama) ” tarzında tasarlanmış kompozisyon, dört yöne genişleyen desen örneğidir. Kenar çizgilerinde yer alan motifler, birbirini karşılayacak şekilde konumlandırılır. Söz konusu desen, talep edilen ölçüye ulaşıncaya kadar, birim tekrar edilerek desen oluşturulur.

Resim 16: $\frac{1}{2}$ Tekrarlı desen/simetrik desen (Derman, 2009: 506)

Çizim 16: $\frac{1}{2}$ Tekrarlı desen/simetrik desen çizimi (Selvitopu / 2024)

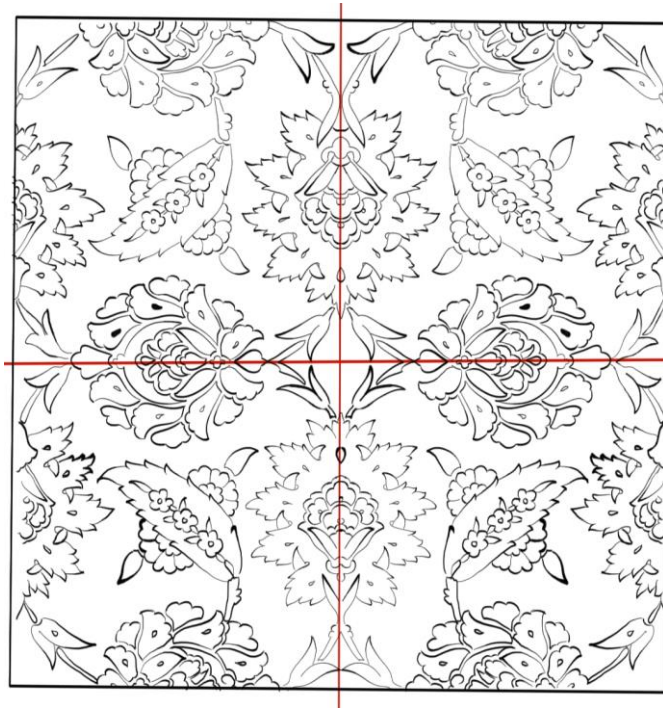
Resim 17: $\frac{1}{2}$ Tekrarlı desen/ simetrik desen(Derman, 2009: 506)

Çizim 17: $\frac{1}{2}$ Tekrarlı desen/ simetrik desen çizimi (Selvitopu / 2024)

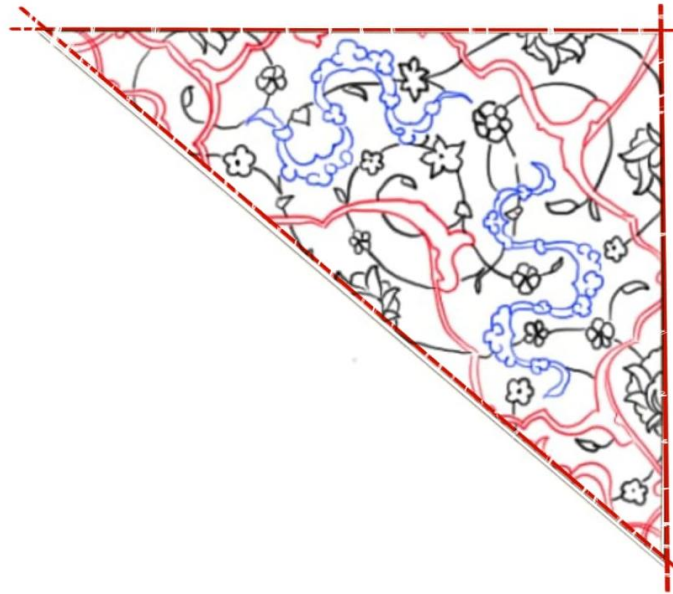
Resim 18: $\frac{1}{4}$ Raport ulama desen (Doğanay, 2009: 234)

Çizim 18: $\frac{1}{4}$ Raport ulama desen çizimi (Selvitopu / 2024)

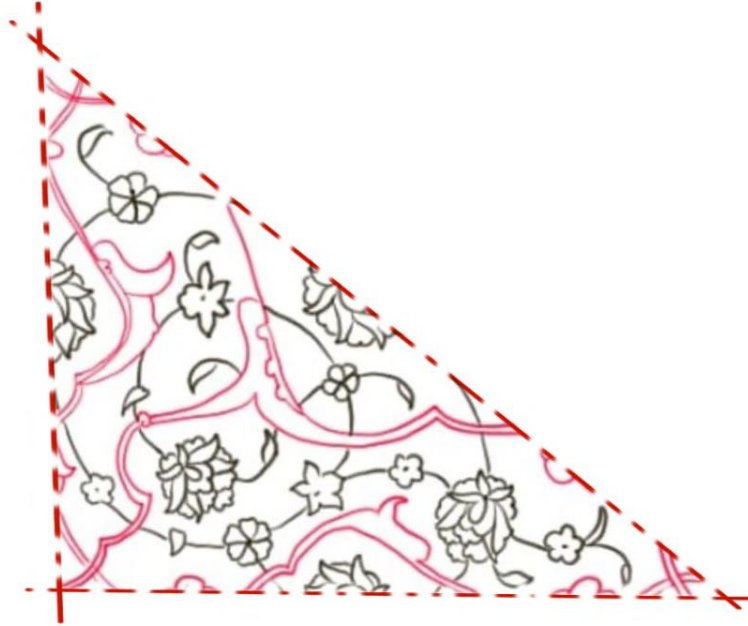
Resim 19: Tek yöne tekrarlı desen/ simetrik desen (Derman, 2009: 509)

Çizim 19: Tek yöne tekrarlı desen/ simetrik desen çizimi (Selvitopu / 2024)

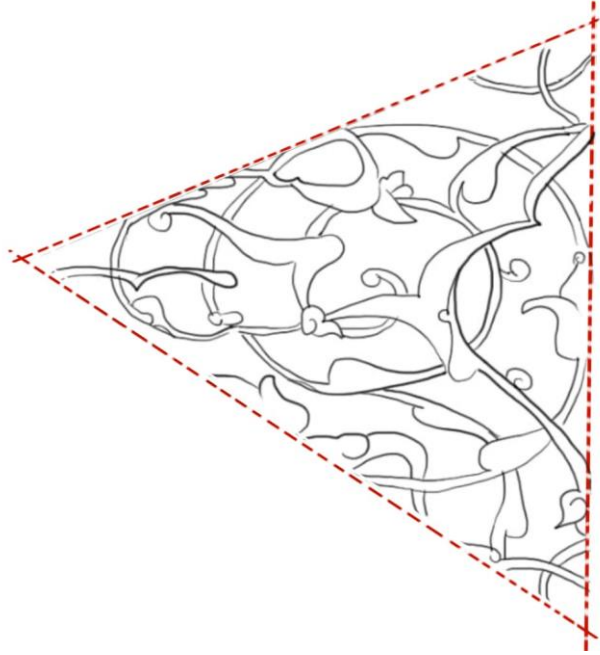
Resim 20: Tek yöne tekrarlı desen/ simetrik desen (Derman, 2009: 509)

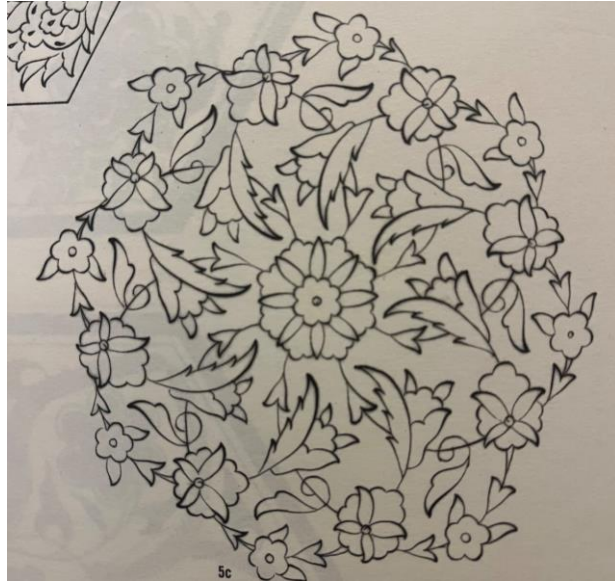
Çizim 20: Tek yöne tekrarlı desen/ simetrik desen çizimi (Selvitopu / 2024)

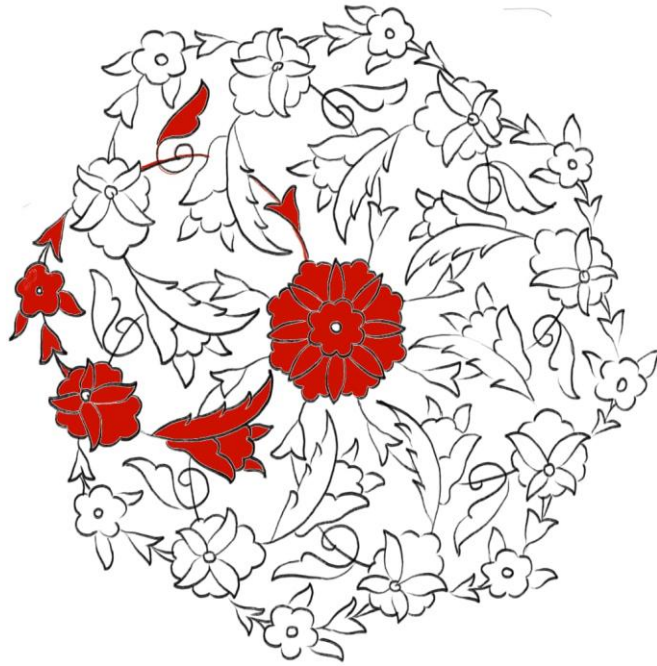
Resim 21: Tek yöne tekrarlı desen/ simetrik desen (Derman, 2009: 509)

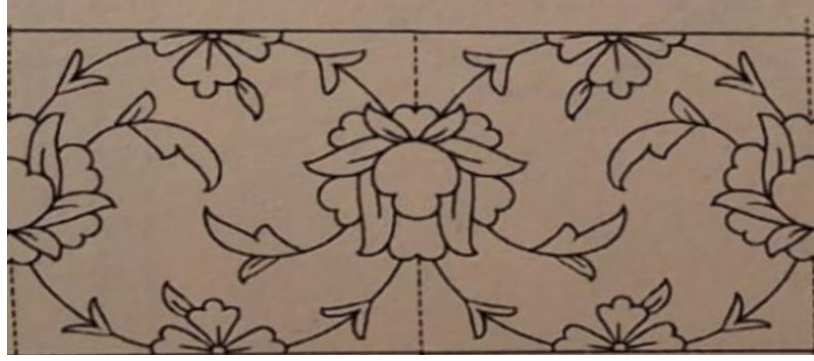
Çizim 21: Tek yöne tekrarlı desen/ simetrik desen çizimi (Selvitopu / 2024)

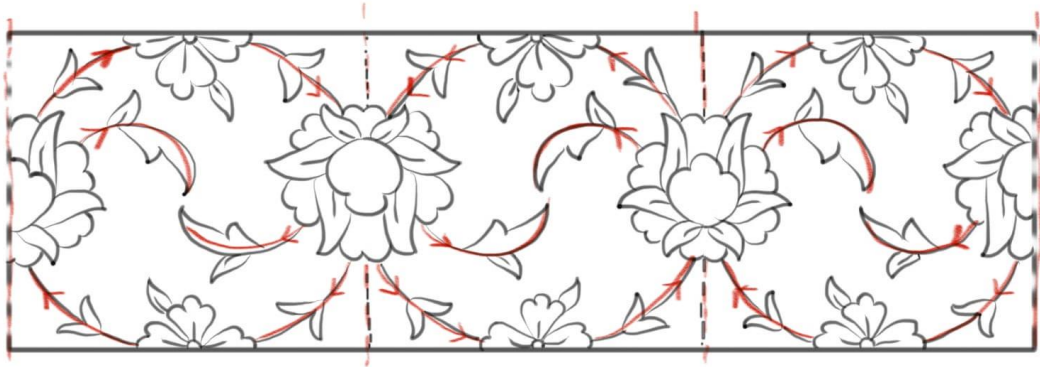
Resim 22: 1/8 raport desen/motif başlangıçlı desen (Birol, 2011: 354)

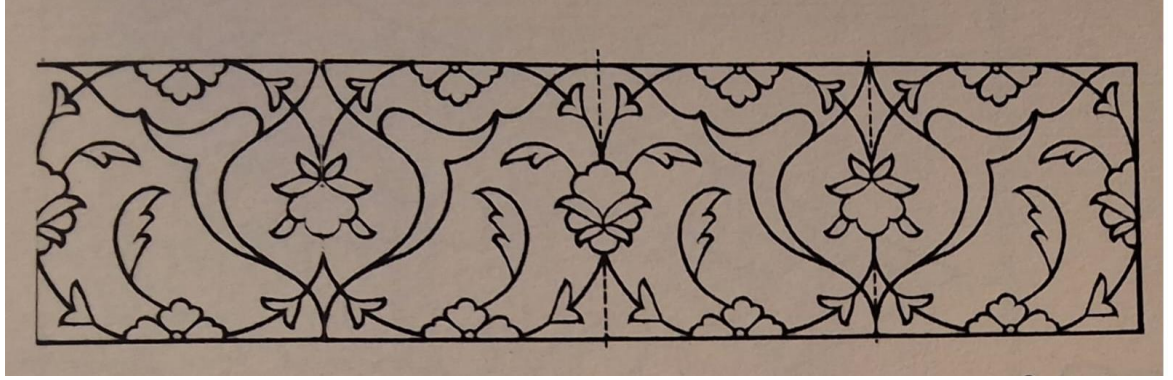
Çizim 22 : 1/8 raport desen/motif başlangıçlı desen çizimi (Selvitopu / 2024)

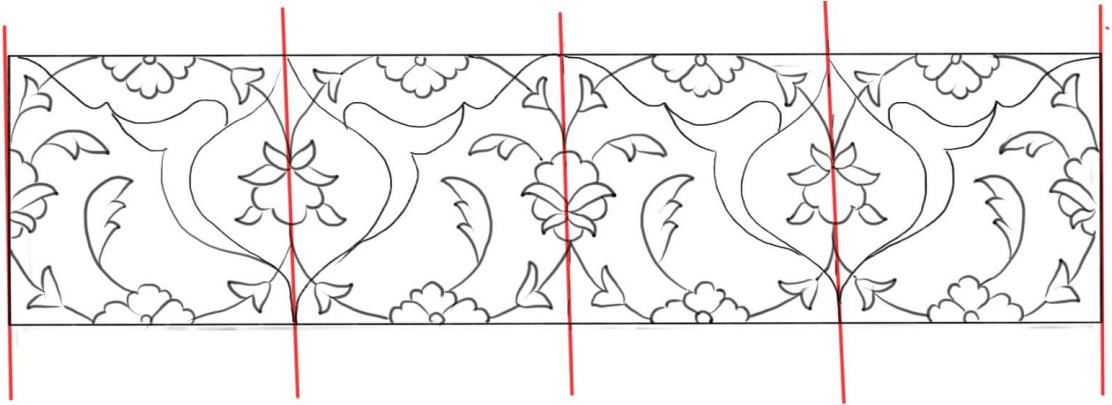
Resim 23 : Serbest dolantı desen/ ulama desen (Özkeçeci, 2014: 143)

Çizim 23: Serbest dolantı desen/helezon başlayan desen çizimi(Selvitopu /2024)

Resim 24: Serbest dolantı desen / ulama desen(Özkeçeci, 2014: 143)

Çizim 24 : Serbest dolantı desen/motif başlangıçlı desen çizimi(Selvitopu / 2024)

2. BÖLÜM

TEZYİNÎ KOMPOZİSYONLARIN DESEN ÇİZİM AŞAMALARININ “ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK” İLE SUNULMASI

2.BÖLÜM

TEZYİNİ KOMPOZİSYONLARIN DESEN ÇİZİM AŞAMALARININ “ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK” İLE SUNULMASI

2.1."Serbest Dolantı Desenler" in “Artırılmış Gerçeklik” ile Sunulması

Doğada iki tip spiral görülür. Biri spiral logaritmik veya eşit açılı (altın spiral) spiraldir. Bu spiralde , merkezden geçen herhangi bir doğru , eğrinin bütün sarımlarını eşit açıyla keser. Deniz kabuğu ve salyangoz bu spirale birer örnektir. İkinci tip Arşimend spirali olarak bilinir. Bu spiral düzlem içindeki sabit bir nokta etrafında düzgün açıya sahip q hızıyla dönen bir ışın üzerinde , düzgün hareket eden bir noktanın geometrik yeridir. Burada her eğri kendisinden önceki ve sonraki eğrilere eşit uzaklıktadır (Özkeçeci, 2014:138).

Desen başlama noktasından çıkarak tabiatta olduğu gibi yönleri bitkilerin dalları gibi devam eder. Dal ayırımlarına göre aynı yönde ilerleme sağlanmalıdır. Sap dağılımları merkezde daha geniş çap, uçlara doğru çap küçülerek desen tamamlanır. Desen bulunduğu alanı doldururken etrafında nefes alacağı yer kalmalıdır. Bu helezon ağında (şebeke) aynı motif gurubu kullanılmalıdır. Motifler yönü gösteren ve yön göstermeyen olmak üzere iki çeşittir. Serbest dolantı dediğimiz bu helezonlar aynı motif grupları ile deseni oluştururlar (Birol, 2011: 115).

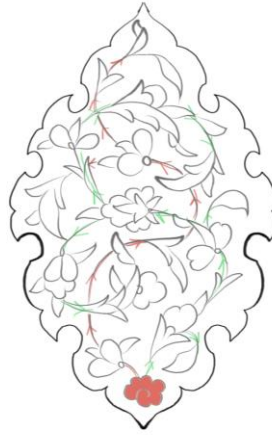
2.1.1. Herhangi Motif veya Desenden Başlayan

"*Kanaviçe*", motiflerin sınır çizgisi olup genel görünüşünü gösteren naif çizgidir. "*Kanaviçe*" yardımı ile motiflerin yeri ve büyüklüğü belirlenir (Birol,2011:116).

Bazı kaynaklarda Tezyînî desenler iki grupta ele alınmıştır. Bunlar oluşturulmuş bir birim veya modül olarak bunların belli düzenlerdeki tekrarından oluşmaktadır. Diğer desen çizme çeşidi ise tekrar içermeyen özellikte desenlerdir. Bu gibi desenlerde tekrar ediyormuş gibi görünenler de mevcuttur. Tekrarlı olmayan motiflerin helezonda yer aldığı desenler çiziliş özellikleri bakımından “serbest “ veya “ dolantı “ “serbest dolantı

desenler “ olarak tanımlanmaktadır. Birbirinden farklı özellikler içeren bu grup desenler ayrıca tekrar içermeyen tasarımlardan oluşmaktadır.

“Serbest dolantı desenler” başlangıç özelliklerine göre Kendi Ekseni ve Helezondan Başlayan, Herhangi Motif ve Desenden Başlayan ve Kırık Dal veya Helezondan Başlayan olmak üzere üç farklı grupta tasnif edilmiştir. Analiz edilen desenler yayımlanmış kaynaklardan seçilerek klasik örneklerdeki desen başlangıcı, iskeleti ve motif kanaviçeleri modellemesiyle şematik çizimlerle sunulmuştur. “Serbest dolantı” desenlerin, “çiziliş özellikleri” bakımından incelenmesi ve artırılmış gerçeklikle sunulması , analitik gözlem yapılabilmesi ve kendi disiplindeki desen tasarım sürecinin gelecek kuşaklara doğru aktarılması bakımından önem arz etmektedir (Kılıç-Maktal(Erbaş), 2023:2011).

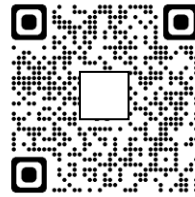
Çizim 25: Serbest dolantı desen/motif başlangıçlı desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024)

Kompozisyonun başlangıcını tek bir noktadan;bulut motifinden başlatıldığı görülmektedir.

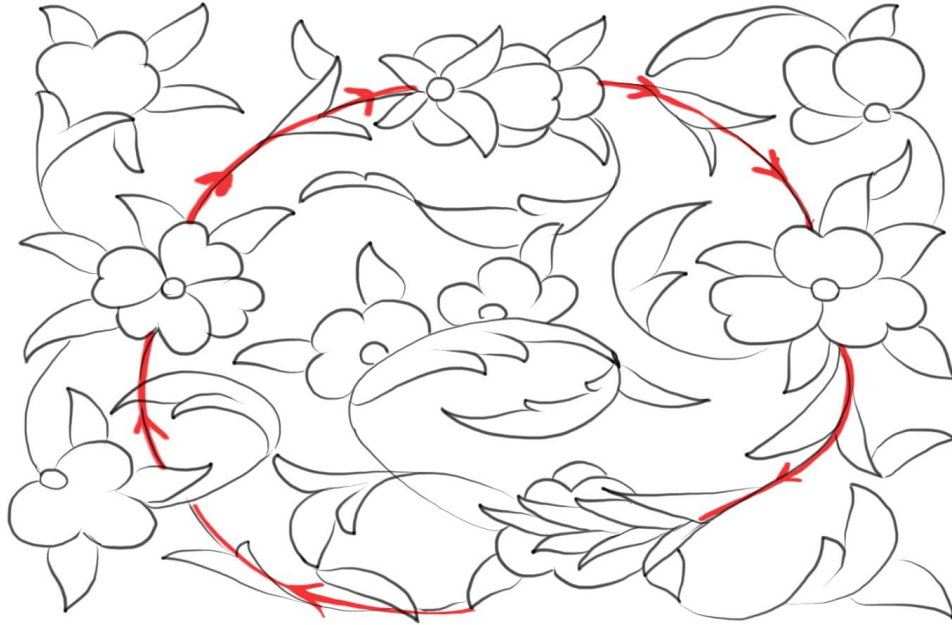
Çizim 26 : Serbest dolantı desen/motif başlangıçlı desen çizimi (Maktal-Selvitopu / 2024)

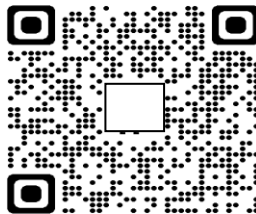
2.1.2. Kendi Eksenli Helezondan Başlayan

“Serbest dolantı desen”lerin başlangıç özellikleri bakımından üç ana temel üzerine inşa edildiği üçüncü grupta; “kendi ekseninde dönen helezon” başlangıçlı desenler oluşturmaktadır. “Kendi ekseninde dönen helezon” desenlerin dikkati çeken özelliklerine bakıldığında ilki, aynı motif grubundakilerle kompozisyonun oluşturulmasıdır.

Tasarımın merkezinde, tam daire halinde tanzim edilen helezon üzerinde desen kurgusu yapılır. Düzgün kavisler ve kıvrımlar şeklinde alana yayılan helezon sistemi üzerinde, bilinçli şekilde yapılan estetik kırıklarla başlangıç motifine dönüşlerin olduğu örnekleri de görmek mümkündür. Desenin ana iskeletini teşkil eden helezon üzerindeki motiflerden, bir ya da birden çok yaylar ile sürekliliğini devam ettirdiği anlaşılan bu çeşit tasarımlarda yön bildiren motiflerin konumu da önem arz etmektedir. Desen bu genel tasarım kaidelerini gözeterek tamamlanır.

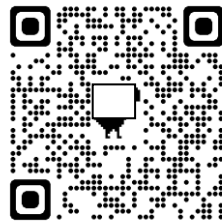

Çizim 27: Serbest dolantı desen/kendi ekseninde dönen helezon başlangıçlı desen çizimi (Maktal-Selvitopu / 2024)

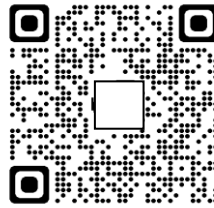

Çizim 28: Serbest dolantı desen/kendi ekseninde dönen
helezon başlangıçlı desen çizimi (Maktal-Selvitopu / 2024)

Çizim 29 : Serbest dolantı desen/kendi ekseninde dönen
helezon başlangıçlı desen çizimi (Maktal-Selvitopu / 2024)

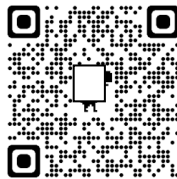
2.1.3.Kırık Dal veya Helezondan Başlayan

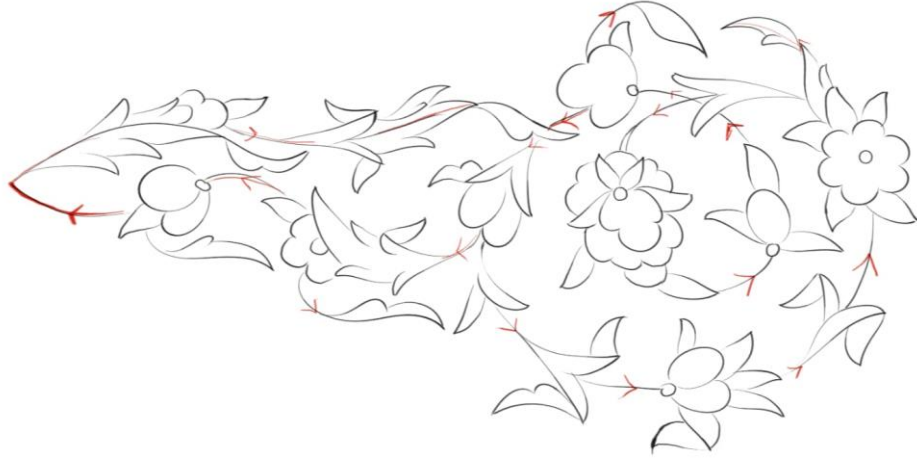
“Serbest dolantı desen”ler, başlangıç özellikleri bakımından incelendiğinde, bazı örneklerin “kırık dal” ya da “kırık helezon” başlangıçlı oldukları ” görülmektedir. “Serbest dolantı desen”lerin kurgularında “kırık dal” başlangıçlarını sadece tasarımın alt kısmında değil, orta yahut köşelerde, bazen de bütün içinde gizlenmiş şekilde yer aldığı gözlemlenmiştir.

Bu çeşit desen başlangıçlarında dikkati çeken en önemli unsur, öncelikle desenin iki farklı yöne hareket kabiliyetinin olmasıdır. İncelenen örneklerde genellikle, bu iki yönden biri diğerine göre daha kısa konumlandırılmışken; diğerinin helezonun ya ana omurgasını ya da tamamını oluşturduğu görülür.

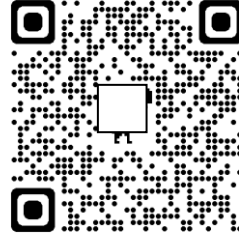

Çizim 30 : Serbest dolantı desen / “kırık dal” başlangıçlı desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024)

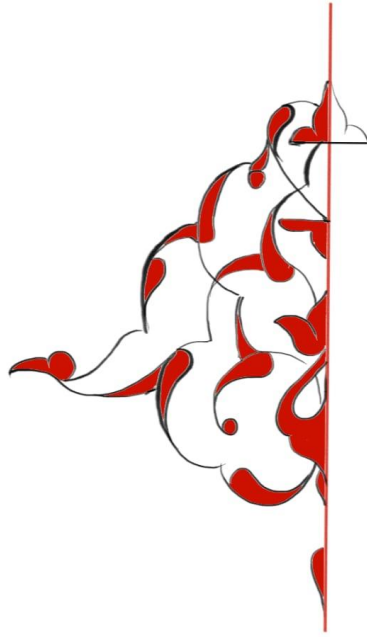
Çizim 31: Serbest dolantı desen / “kırık dal” başlangıçlı desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024)

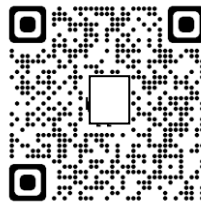
2.2. Tekrarlı Desenlerin “Artırılmış Gerçeklik” İle Sunulması

Geometrik formdaki alanlar için en ideal çizim şekli olan tekrarlı desenler, tezyînî sanatlar alanında sık kullanılmaktadır.

2.2.1. Tek Yöne Tekrarlı Desenler (Ters veya Düz Simetrik, Aynı Yöne Tekrarlı)

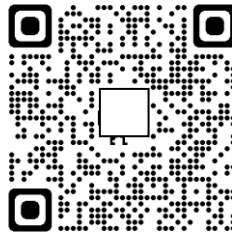
Çizim 32:½ Tekrarlı desen/ simetrik desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024)

2.2.2. Çok Yöne Tekrarlı Desenler (Ulama, Raport vb.)

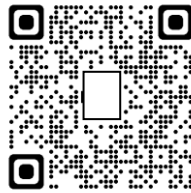

Çizim 33 : İki yöne tekrarlı $\frac{1}{4}$ ulama/raport desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024)

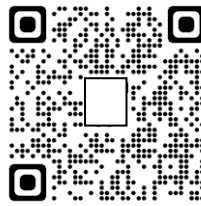

Çizim 34 : Dört yöne tekrarlı ulama/raport desen çizimi (Maktal-Selvitopu /2024)

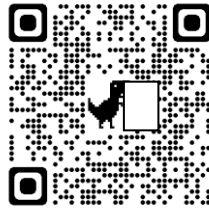

Çizim 35 : İki yöne tektarlı 1/6 ulama/raport desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024)

Çizim 36 : Ayrı yönde Tekrarlı ulama/raport desen çizimi (Maktal-Selvitopu/2024)

SONUÇ

Tezyîni sanatlarımızdaki desenlerin analiz edilerek gelecek nesillere doğru aktarılması amaçlanan bu çalışmada kullanılan yöntemler sürdürülebilir özellik taşımaktadır. Desen çizim aşamaları titizlikle ele alınmış ve artırılmış gerçeklik sunumu ile görsel olarak daha etkili bir biçimde analizi gerçekleştirilmiştir. Sınıflandırma yapılırken desenlerin tezyinatta en çok görülen özellikleri dikkate alınmıştır. Buna göre Çizilişleri bakımından tezyîni kompozisyonlarda desenler ve Çizim aşamalarının artırılmış gerçeklikle sunulması olarak iki bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde Serbest Dolantı Desenler ve Tekrarlı Desenler ve ikinci bölümde Artırılmış gerçeklik yöntemi kullanılarak motif analizleri yapılmıştır. Bu bölümde desenler çizim özelliklerine göre Serbest Dolantı desenler ve Tekrarlı Desenlerin artırılmış gerçeklik ile sunumu yapılmıştır. Ayrıca Serbest Dolantı Desenler, Herhangi Motif veya Desenden Başlayan, Kendi Eksenli Helezondan Başlayan ve Kırık Dal veya Helezondan Başlayan olmak üzere üç alt bölümde incelenmiştir. İkinci bölümü oluşturan Tekrarlı Desenlerin artırılmış gerçeklik ile sunumu kendi içinde Tek Yöne Tekrarlı Desenler (Ters veya Düz Simetrik, Aynı Yöne/Tekrarlı) ve Çok Yöne Tekrarlı Desenler (Ulama, Raport vb.) olarak analizleri yapılarak sunulmuştur.

Desenlerin analizi Skech Book programında çizilerek video halinde qr okuyucu kullanılarak tamamlanmıştır. QR okuyucu sayesinde desenlerin hareketli olarak oluşturulduğu videolar izlenmektedir. Bu çalışmada uygulanan yöntem sürdürülebilir özelliği oluşudur. Bu yöntem geliştirilebilir özelliktedir. Araştırmacılara yeni fikirler sunmakta ve analiz yöntemi olarak kullanıma uygundur.

Bu çalışma gelecek nesillere Tezyîni sanatlardaki desenlerin bozulmadan aktarılması bakımından önem arz etmektedir. Çalışma ileriki yıllarda daha da genişletilerek zenginleştirilebilir.

KAYNAKÇA

ARSEVEN, C. Esat(1950). **“Lale”**, Sanat Ansiklopedisi, İstanbul: Cilt:3 ARSEVEN, C. Esat (1975). *Sanat Ansiklopedisi (I-V)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

ASLANAPA, Oktay (1993), ***Türk Sanatı El Kitabı***, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

ATASOY, Nurhan (2016), ***Muhibbî Dîvânı, Karamemi***, İstanbul: Masa Yayınevi.

BİROL, A. İnci (2000). *Türklerin Sanata Bakışı ve Tezyînî Sanatlarda Desen Çizme Tekniği*, Türkler Ansiklopedisi, Cilt 12, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2000, s.313

BİROL, A. İnci (2008). ***Türk Tezyînî Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri***, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

BİROL, A. İnci-DERMAN, F. Çiçek (2015). ***Türk Tezyînî Sanatlarında Motifler, Motifs InTurkhis Decorative Arts***, Seçil Ofset, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

DEMİREL, Ö. -KAYA, Z. (Ed.). (2009). ***Eğitim Bilimine Giriş***, (3.baskı), Ankara: Pegem Akademi.

DEMİRİZ, Yıldız (1999). ***Osmanlı Ansiklopedisi***, Ankara: Kültür ve Sanat Yeni Türkiye Yayınları, Semih Ofset.

DEMİRİZ, Yıldız (2005). ***Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler***, İstanbul: Yorum Sanat.

DOĞANAY, Aziz (2009). *Hatayî Üslubu Motifler, Hat ve Tezhip Sanatı* (EDT: A. Rıza Özcan), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

DOĞANAY, Aziz (2009). *Osmanlı Teyzinatı İstanbul Hanedan Türbeleri 1522-1604*, İstanbul:Klasik.

KESKİNER, C. (2011). *Türk Süsleme Sanatlarında Stlize Çiçekler*, İstanbul: İlke Basım Yayımları.

KILIÇ,K.-MAKTAL(ERBAŞ),A., *Tezyîni Serbest Dolantı Desenlerin Başlangıç Özellikleri Bakımından Analizi* , Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies, 2023, Year 9, Volume 27.

MAHİR, Banu (2012). “*Osmanlı Minyatür Sanatı*”, İstanbul: Kabalcı Yayınları

MAHİR, Banu (2009). “*Osmanlı Bezeme Sanatında Saz Üslûbu*”, Hat ve Tezhip Sanatı, Edt.AKER, Sabiha (2010). *Çini Tasarımı*, Ankara: Detay Yayıncılık.

MESERA, Gülbün-CAN Şeyda (2007), “*Müzehhip Karamemi*”, *Türk Süsleme Sanatçıları*, İstanbul: İşaret Yayınları

ÜLAYİM, Selçuk (1999). *Değişimin Tanıkları- Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

ÖZCAN, Ali Rıza (2009). *Hat ve Tezhip Sanatı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

ÖZEN, E. Mine(2003). *Türk Tezhip Sanatı*, İstanbul: Gözem Kitap ve Yayın Evi.

ÖZEN, E. Mine (1985) *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*, İstanbul

ÖZKEÇECİ, İ. (1992). *Türk Tezhip Sanatı ve Tezyîni Motifler*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları.

ÖZKEÇECİ, İlhan (2008). *Türk Sanatında Kompozisyon*, Pasifik Ofset, İstanbul: İlhan Özkeçeci Yayınları.

ÖZKEÇECİ, İlhan(2015). *Türk Sanatında Desen ve Kurgu*, İstanbul: Yazı Gen yayıncılık.

ÖZKEÇECİ, İlhan-ÖZKEÇECİ, Ş. Bilge (2007). *Türk Sanatında Tezhip*, İstanbul: ÖZKEÇECİ Yayınları.

ÜÇER, Münevver- ÜÇER, Kaya (2018). *İstanbul'un 100 Motifi*, İstanbul: Seçil Ofset

ÜLKER, Muammer (1987). *'Türk Cilt San'atı'*, Sandoz Bülteni, 7.yıl, S.26 İstanbul.

ÜNVER, A. Süheyl. (1958). *"Fatih Devri Saray Nakışhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları"*, İstanbul Üniversitesi Milli Kültür Eserleri Tesisi I, İstanbul.

Makaleler

Bozat, Uğur- Dedelioglu, Candan. (2018), Artırılmış Gerçeklik(AR) - Geleneksel ve Dijitalin Kağıt Üzerinde Buluşması, 6. Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu-İstanbul Üni. Cerrahpaşa. /o1-03 Kasım /November, sf.930 <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=929-942> (1 Ocak 2024)

Maktal, E. Aynur, (2019), Türk Tezyînatındaki Yarı Üsluplaştırma Anlayışının “Portakal Çiçeği” Örneğinde İncelenmesi“ , *Mecmua*(8), sf.85-97. <https://doi.org/10,32579/mecmua.536731> (5 Ocak 2024)

Maktal, Aynur. - Kılıç, Kamile. (2023) , Tezyîni Serbest Dolantı Desenlerin Başlangıç Özellikleri Bakımından Analizi , *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, Sayı 27, Ekim 2023, ss.35-50. <https://socratesjournal.org/index.php/pub> (6 Ocak 2024)

Maktal, E. Aynur – Saltan, Hazal. (2023) , İzmir’in Sakız Enginarı Çiçeğinin Tezyinî Üsluplaştırma Metoduyla Yorumlanması , *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 57, sf.53-72. <https://doi.org/10,21054/deuifd.1244415> (10 Şubat 2004)

ÖZGEÇMİŞ

HATİCE AYGÜN SELVİTOPU

EĞİTİM BİLGİLERİ

1990-1994 DEÜ GSF Geleneksel Türk El Sanatları

İŞ TECRÜBELERİ

1997-2015 MEB öğretmen

2015-2021 MEB okul müdürü

2021-2024 Ay Art Gallery yönetici

KİTAP, MAKALE VE BİLDİRİ

H.A.Selvitopu – KKTC'de Bulunan Bazı Tezhipli El Yazma Eserleri, Kıbatek Yayınları, 2011.

A. Maktal And H. A. Selvitopu, "Türk Tezyinatında ” Bulut” Örneğinde Motiflerin Doğadan Sanata Göçü, "*Deü.Gsf. 11. Uluslararası Sanat Ve Tasarım Kongresi*, Vol.1, İzmir, Turkey, Pp.468-476, 2016

Prof. Aynur Maktal (ERBAŞ) ; Hatice Aygün Selvitopu , “ Bulut Motifi”nin Tezyînî Desen Tasarımlarındaki İşlevi”, *The Function Of The “ CLOUD Motif ” In Decoration Pattern Designs* , sayı 61, 2024

SERGİLER

- 7. Devlet Türk Süslemeleri Sergisi
- Konya Şeb-i Aruz Şölenleri karma sergi(1995)
- Manisa Güzel Sanatlar Galerisi'nde karma sergiler(1993,1994)
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde karma sergi
- İzmir İzfaş Galerisi'nde sergi(1995)
- İzmir Amerikan Kültür'de sergi
- İlk kişisel sergi 2007 de Dr. Selahattin Akçiçek İzmir'de açmıştır.
- KIBATEK 10. Yıl Etkinlikleri sırasında Konak Belediyesi'nde sergi
- 2008'de 5. Türk Dünyası Gençlik Buluşması etkinlikleri Karabük sergisi
- 2009'da 6.Türk Dünyası Gençlik Buluşması etkinlikleri Fethiye sergisi
- 2010'da Çanakkale Şiir Etkinlikleri 18 Mart Üniversitesi'nde sergi
- 2010 İzmir Seferihisar 6.Uluslar Arasın KIBATEK Yaz Edebiyat şöleninde sergi
- Ödemiş Belediyesinde (1. Uluslar arası KIBATEK şiir şöleni) sergi
- Tarsus Karacaoğlan Şölenlerin ,Belediye Kültür Merkezi'nde sergi
- Seferihisar 2. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu 'nda sergi
- 2012 Kastamonu Belediyesi bünyesinde resim sergisi
- 2014 Tuzla Belediyesi bünyesinde resim sergisi